

Marta Lewicka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

O przezwiskach gimnazjalistów kaliskich (analiza semantyczna)

1. Ustalenia terminologiczne

Przezvisko jako kategoria antropomiczna od wielu lat cieszy się zainteresowaniem wśród językoznawców. Wielość zaproponowanych przez badaczy definicji wymaga przyjęcia pewnych ustaleń terminologicznych¹. Przezvisko jest rodzajem nazwy własnej, określeniem człowieka, formalnie często równym istniejącemu w języku wyrazowi pospolitemu. Powstaje w środowisku, w którym żyje dana jednostka, i służy tam do jej identyfikacji².

W niniejszym artykule przyjmuję, jako podstawową dla rozumienia terminu „przezvisko”, rozbudowaną definicję, zaproponowaną przez Aleksandrę Cieślikową [1998: 119–133]. Według tej autorki można wyróżnić następujące cechy kategoriałne tej klasy wyrazów:

- a) nieoficjalność – przezviska występują w mikrowspólnocie³,
- b) fakultatywność – nie ma obowiązku posiadania ich przez osoby,
- c) wtórność wobec imienia i nazwiska – istnieje społeczne przekonanie, że nie są to nazwy osobowe „właściwe” [zob. Kosyl 1993: 435]; pełnią funkcję identyfikacyjną, zastępując nazwy oficjalne,
- d) semantyczność – nazwy powstają na podstawie wyrazu pospolitego,

1 Różne definicje przezviska jako klasy nazw osobowych przedstawiono w następujących pracach: Gołębiwska 1971; Skulina 1974; Gała 1975, 1979, 1983; Biolik 1983; Cieślikowa 1992; Warchoł 1998.

2 Na podstawie Urbańczyk, Kucala, red. 1999: 303–304.

3 Przezviska są używane nieoficjalnie podczas kontaktów, w których posługujemy się stylem potocznym. Według Jerzego Bartmińskiego [1993: 115–116] styl potoczny to centrum systemu stylowego języka oraz najbliższy człowiekowi wariant języka.

- e) emocjonalność, ekspresyjność⁴ – pozwalają na uzewnętrznienie przez człowieka swojego stosunku do bliźniego i mają charakter wartościujący,
- f) spontaniczność i zmienność – są tworzone w wyniku uświadomienia sobie konkretnych własności charakteryzujących osobę i mogą być aktualizowane,
- g) krótkotrwała stabilność – funkcjonowanie antroponimu w związku z daną osobą zależy od wielu czynników, m.in. zmiany środowiska mogą powodować zmianę przezwisk.

Do cech konstytutywnych przezwiska sformułowanych przez Cieślukową należy dodać także spostrzeżenia Mieczysława Karasia [1976] i Sławomira Gali [1977]. Zauważają oni bowiem, że przezwiska to klasa wyrazów, która cechuje się otwartością leksykalną i morfologiczną. Możliwe jest zatem tworzenie takich jednostek antroponimicznych, które nie są znane w systemie języka polskiego⁵.

2. Stan badań

W polskich badaniach onomastycznych, których podstawowym obiektem analiz było przezwisko, można wyróżnić trzy okresy⁶. Pierwszy miał miejsce w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia i dotyczył przede wszystkim zdefiniowania pojęcia przezwiska. W wielu publikacjach omawiano środki językowe, za pomocą których tworzy się tego rodzaju nazwy, oraz przedstawiano analizy formalne przezwisk [zob. np. Gołębiwska 1971; Skulina 1974; Gała 1975, 1979, 1983; Karaś 1976; Biolik 1983; Kupiszewski 1988; Cieślukowa 1992]. Wówczas także na pierwszy plan w badaniach językoznawczych nad antroponią zaczęła się wysuwać kategoria przezwisk szkolnych. Prace onomastów z tego okresu prezentowały przede wszystkim przegląd podstawowych typów motywacyjnych [Michasiewiczowa 1972; Furgalska 1978; Długosz 1983, 1986, 1988ab].

4 Kwiryna Handke [1993] uznaje ekspresywność za cechę prymarną przezwiska. Według badaczki ekspresja to podstawowy czynnik nazwotwórczy, ponieważ jest znakiem językowym, za pomocą którego nadawca wyraża swój stosunek do otaczającej rzeczywistości, a sam akt mówienia jest w swej istocie aktem twórczym.

5 Przezwisko jako nazwa kreatywna i ekspresywna może nosić w sobie znamiona zaburzenia normy językowej [por. Skubalanka 1973].

6 Próby podsumowania dotychczasowych badań nad kategorią przezwisk szkolnych dokonała Honorata Uchwał [2012]. Według badaczki wysiłki onomastów można podzielić na trzy okresy: a) lata 70., b) 80., c) po roku 1990 XX wieku.

Drugi etap przypada na lata 90. XX wieku. To czas inicjowania badań nad kompetencjami językowymi młodzieży [zob. np. Sękowska, red. 1996] oraz uczniowskim socjolektem [zob. np. Ziętkowiak 1985; Czarnecka, Zgółkowska 1991; Zgółkowska 1994, 1999]. Z nurtu zainteresowań szkolnym żargonem wyrastają nowe perspektywy badawcze dla onomastów. Spektrum zainteresowań językoznawców dotyczących przezwisk poszerza się w tym okresie o kreacyjność motywacyjną. Ówczesne analizy antroponimów przede wszystkim doprowadzają do stworzenia rozbudowanych klasyfikacji semantycznych i formalnych. Zainteresowaniem cieszy się także różnorodność form przezwiskowych [zob. np. Biolik 1997; Długosz 1997; Kułakowska 1997; Warchoń 1998].

Ostatni etap badań nad przezwiskowym materiałem onomastycznym rozpoczął się wraz z nowym stuleciem. Obecnie spada zainteresowanie antroponimią szkolną. Punktem wyjścia dla badaczy stają się źródła i okoliczności kreacji onomastycznej, a formułowane wnioski często stoją na pograniczu językoznawstwa i pedagogiki czy socjologii. Dostrzega się, że nazwy generują nowe kategorie onimiczne. Szeroko omawiany jest także wpływ przemian kulturowo-cywilizacyjnych na przezwiska uczniowskie oraz analizuje się, jakie cechy własne i relacyjne nazywanych osób są dostrzegane przez otoczenie i realizowane w utworzonym onimie [zob. np. Stramek 2001; Tomczak 2001; Myszkowa 2003, 2007; Śnieżyński 2003; Łuc 2004; Mrózek 2007; Uchwał 2012].

3. Psychologiczne podstawy tworzenia przezwisk

Okoliczności kreacji onomastycznych i ich źródła, przekładające się na fenomen przezwiska, są przedmiotem zainteresowania nie tylko językoznawców, ale także pedagogów i psychologów [zob. np. Raubo, Raubo 1973; Janowski, Stachyra 1985; Ziółkowska-Sobecka 1999]. Potrzeba tworzenia przezwiska i jego posiadania wypływa z wielu czynników, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Motywacja następuje m.in. w związku z pragnieniem stworzenia własnego żargonu [por. Grabias 1993: 227]. Ponadto przezwisko służy do zmanifestowania indywidualności i nadania prestiżu [zob. np. Janowski, Stachyra 1985] (wyróżnienia się na tle grupy) lub deprecjacji (chęci ukazania własnej przewagi przez podkreślenie ujemnych cech osoby przezywanej) [zob. Długosz 1988a: 191–192].

Choć przezwisko jest zwykłą nazwą osobniczą, to za jego pomocą zostają wyrażone ogromne pokłady emocji. Analizowanie tej klasy nazw pod kątem psychologicznym dostarcza badaczom narzędzi do interpretowania rzeczywistości. Obdarzenie kogoś antroponimem pozwala na utrwalenie i przeniesienie

wewnętrzny system wartości na zewnątrz, a tym samym odzwierciedla stosunki międzysobnicze⁷.

4. Materiał badawczy

W wielu pracach onomastycznych przedstawia się przezwiska jako klasę nazw osobowych charakterystyczną głównie dla środowiska chłopskiego i uczniowskiego [zob. np. Grabias 1993: 223; Kosyl 1993: 435]. Przezwiska występują zatem w środowisku uczniowskim powszechnie, a ich obecność wpisuje się w życie szkoły. Nazwiska i imiona jako nazwy oficjalne są przez dzieci postrzegane jako formy zbyt urzędowe. Nie sprzyjają tak lubianej przez młodzież atmosferze tajemniczości. Mogą jednak stać się podstawą do utworzenia przezwiska, będącego wyrazem naturalnej potrzeby wykorzystywania żartu, humoru albo też chęci wyśmiania, obrażenia rówieśnika.

Wybór szkoły jako miejsca do przeprowadzenia obserwacji jest zatem nieprzypadkowy. Przezwiskowy materiał onomastyczny pozyskałam dzięki badaniom ankietowym przeprowadzonym w jednym z kaliskich gimnazjów w roku szkolnym 2013/2014. W celu stworzenia opisu semantycznego zgromadziłam antroponimy z 21 klas, czyli od 565 uczniów.

Podstawę materiałową stanowi 269 nazw osobowych. Ich liczba dowodzi żywotności wśród uczniów tendencji do tworzenia przezwisk (prawie połowa badanych gimnazjalistów ma jakieś przezwisko). W artykule szczegółowym analizom poddano tylko antroponimy utworzone od nazw pospolicitych, a wykluczono te, które powstały od oficjalnych imion⁸ i nazwisk, czyli aż 62,08% zebranych przezwisk⁹. Ze zbioru nie wykluczyłam jednak przezwisk motywowanych przez nazwy własne postaci fikcyjnych czy realistycznych¹⁰. Przyczyna takiego doboru materiału wynika z zaprezentowanej wyżej i przyjętej jako obowiązującej definicji przezwiska. Punktem odniesienia jest także rozumienie parafrazy motywacyjnej zaproponowane przez Marię Biolik [1997]. Według badaczki tylko nazwy utworzone od rzeczowników pospo-

7 Ciekawe badania ankietowe na temat przezwisk uczniowskich przeprowadzili w kaliskich szkołach psychologowie Joanna i Hipolit Raubo [1973]. Dotyczyły one motywacji w posługiwaniu się przezwiskami oraz postaw badanych uczniów wobec przezwisk. Ponadto szkolne relacje interpersonalne w odniesieniu do przezwisk nauczycieli analizował także Marian Śnieżyński [2003].

8 Między imionami a przezwiskami od nich utworzonymi występuje bardzo płynna granica. Podkreśla to Agnieszka Furgalska [1973: 64].

9 Podobną koncepcję doboru materiału przyjmuje w swych badaniach np. Uchwał [2012].

10 Nie są to jednak oficjalne imiona i nazwiska nosicieli przezwiska, lecz nazwy własne postaci filmowych, serialowych, bajkowych, książkowych, mitologicznych, historycznych, współczesnych (np. ze świata sportu czy muzyki).

litych zawierają wyraźną parafrazę motywacyjną, która wskazuje na źródło motywacyjne i pozwala rozpoznać kontekst towarzyszący powstaniu nazwy. Ponadto umożliwia wniknięcie w strukturę semantyczną lub słotwórczą antroponimu.

Zasadniczym celem przeprowadzonych badań jest obserwacja powiązań zachodzących między nazwami przezwiskowymi a motywującymi je wyrazami pospolitymi¹¹. W związku z tym, że analizowany materiał jest wytworem specyficznego pod kątem złożoności relacji międzyludzkich środowiska uczniowskiego, a utworzone nazwy odzwierciedlają stosunki między rówieśnikami, pragnę także ukazać, jakie cechy własne i relacyjne są dostrzegane przez środowisko i w jaki sposób konkretyzują się one w nazwie osobniczej¹². W tym celu przeanalizowałam pod kątem semantycznym zebrany materiał przezwiskowy i wyróżniłam kategorie motywacji wykorzystywane przez kaliskich gimnazjalistów do tworzenia przezwisk.

5. Analiza semantyczna przezwisk szkolnych

5.1. Podstawy teoretyczne klasyfikacji

Jak słusznie zauważa Kazimierz Długosz [1988a: 192], przezwiska są częścią dwóch systemów: systemu nazw i systemu znaczeń. Przy analizowaniu tego typu materiału niezbędne jest zatem pozyskanie informacji o motywacji nazw. Pozwala ona na określenie sposobu, w jaki nazwa łączy się z desygnatem. Czesław Kosyl, analizując mechanizmy nadawania przezwiska osobie, wyróżnił dwa typy nominacji¹³:

- a) bezpośrednią – przezwiska charakteryzujące jednostkę nazywają ją bezpośrednio, wykorzystując podstawowe znaczenie apelatywnej podstawy;
- b) pośrednią:
 - metaforyczną – przeniesienie nazwy na tle podobieństwa desygnatów lub nazw,
 - metonimiczną – przeniesienie nazwy na tle styczności desygnatów lub nazw.

11 W niniejszym artykule przezwisko ucznia zapisuje się kursywą. Następnie podaje się dosłowną motywację tego antroponimu pozyskaną dzięki badaniom ankietowym. Jeśli uczniowie podawali kilka motywacji, każda kolejna jest oddzielona średnikiem. Zaprezentowane przykłady zawierają oryginalną pisownię.

12 Podobny cel badań wobec przezwisk ludowych postawił sobie Czesław Kosyl [1988].

13 Na podstawie: Kosyl 1988: 206.

Na podstawie podanych przez uczniów motywacji nazwy materiał został sklasyfikowany zgodnie z wyróżnionymi wyżej typami nominacji. Frekwencję poszczególnych typów nominacji w analizowanym przeze mnie zbiorze przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Rozkład poszczególnych typów nominacji przerwisk na tle całości badanego materiału

Typy nominacji przerwisk		Liczba	Odsetek w zbiorze przy wyłączeniu z niego przerwisk od imion i nazwisk	Odsetek w całym zbiorze
Bezpośrednia		15	15,46%	5,58%
Pośrednia	metaforyczna	68	70,10%	25,28%
	metonimiczna	10	10,31%	3,72%
Ogółem		97	95,88%	35,69%

Powyższe zestawienie wykazuje, że uczniowie podczas tworzenia przerwisk przede wszystkim posługują się nominacją pośrednią metaforyczną. Ma to miejsce aż w przypadku 70,10% przerwisk. Wykorzystanie metafory świadczy o zdolności twórcy przerwiska do kojarzenia, a także dowodzi jego kompetencji i kreatywności językowej [por. Biolik 1997: 204–205; Stramek 2001]. Ponadto określenie metaforyczne, wyrażające stosunek emocjonalny nazywającego do desygnatu, jest mniej dotkliwe dla odbiorcy onimu niż nazwa nadana bezpośrednio. Przeprowadzone przeze mnie badania ankietowe wskazują, że tylko 4% wszystkich uczniów mających przerwisko nie akceptuje go.

Klasyfikacja przerwisk utworzonych przez kaliskich gimnazjalistów uwzględnia także typologię motywacyjną zaproponowaną przez Kazimierza Długosza i Władysława Kupiszewskiego [Długosz, Kupiszewski 1972]. Badacze na podstawie przerwisk ludowych stworzyli klasyfikację semantyczną, w ramach której wyróżnili osiem grup przerwisk:

- a) od fizycznych, zewnętrznych cech ich nosicieli,
- b) od cech psychicznych,
- c) od imion i nazwisk,
- d) odmiejscowe,
- e) od wykonywanych zawodów, upodobań, nawyków,
- f) sytuacyjne,

- g) od powiedzonek, sposobu mówienia,
- h) o nieznannej motywacji.

Analizowany przeze mnie materiał ze względu na swoją specyfikę – inne środowisko do badań – nie odzwierciedla jednak wszystkich opisanych przez autorów typów motywacji semantycznych. Nie odnotowałam przezwisk odmiejscowych czy też powstałych od nazwy wykonywanego zawodu. Ponadto w zbiorze wystąpiło jedno przezwisko (*Symulantka*), którego nie można zakwalifikować do żadnej z zaproponowanych przez Długosza oraz Kupiszewskiego grup. W związku z tym wprowadzam za Kosylem [1988: 209] kategorię przezwisk utworzonych od charakterystycznej czynności. Frekwencję poszczególnych typów motywacyjnych przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Rozkład poszczególnych typów motywacyjnych przezwisk na tle całości badanego materiału

Typy motywacyjne przezisk	Liczba			Odsetek w zbiorze przy wyłączeniu z niego przezisk od imion i nazwisk	Odsetek w całym zbiorze
	NB	NP	ogółem		
Od fizycznych, zewnątrznych cech nosicieli	11	34	45	46,39%	16,73%
Od cech psychicznych	3	21	24	24,74%	8,92%
Od upodobań, nawyków	–	17	17	17,53%	6,32%
Sytuacyjne	–	5	5	5,15%	1,86%
Wielomotywacyjne	–	–	3	3,09%	1,12%
Od sposobu mówienia	–	1	1	1,03%	0,37%
Od charakterystycznej czynności	1	–	1	1,03%	0,37%
O nieznannej motywacji	–	–	1	1,03%	0,37%
Ogółem		97		100,00%	37,92%

Rozwiązanie skrótów użytych w tabeli: NB – nominacja bezpośrednia; NP – nominacja pośrednia.

5.2 Klasyfikacja semantyczna przezwisk

5.2.1. Nominacja bezpośrednia

- a) przezwiska zawierające charakterystykę cech zewnętrznych osoby nazywanej (np. wzrost, tusza, pigmentacja włosów i skóry, ułomność, charakterystyczna, zwracająca uwagę część ciała):

Błyszcząca ‘nosi ubrania z brokatem i dużo biżuterii’

Brodacz ‘ma duży zarost na brodzie’

Gruby ‘osoba otyła’

Kikut ‘nie ma palca u ręki’

Knajtek ‘niski wzrost’

Kosmol ‘gęste, potargane włosy’

Loczek ‘kręcone włosy’

Ruda ‘kolor włosów’

Rudy ‘ma rude włosy’

Siwa ‘kolor włosów’

Stara ‘wygląda staro’

- b) przezwiska zawierające charakterystykę cech wewnętrznych osoby nazywanej (np. charakter, usposobienie, intelekt):

Cichy ‘nigdy nic nie mówi’

Czysty ‘lubi porządek’

Czyścioch ‘ciągle sprząta’

- c) przezwiska określające nosiciela ze względu na charakterystyczną dla niego czynność:

Symulantka ‘symuluje choroby; często chodzi do pielęgniarki’

5.2.2 Nominacja pośrednia

- A. Nominacja metaforyczna – przezwiska utworzone ze względu na podobieństwo desygnatów lub nazw:

- a) przezwiska utworzone poprzez przeniesienie nazwy na tle podobieństwa zewnętrznego desygnatów (u podłoża metafory mogą leżeć zarówno cechy desygnacyjne, jak i cechy konotacyjne):

Alvaro ‘podobny do bohatera telenoweli brazylijskiej’

Bagieta ‘osoba szczupła’

- Bigos* ‘jest gruby; ciągle coś je’
Bunia ‘dziewczyna z wyglądu przypomina postać z bajki „Gumisie”’
Choco ‘kolor skóry’
Cyklop ‘jest brzydki i głupi jak Cyklop’
Deska ‘nie ma biustu’
Dynia ‘ma wielką głowę’
Grzyb ‘śmierdzi stęchlizną’
Hipopotam ‘jest gruby’
Jezus ‘nosi długie włosy’
Kaczka ‘sposób chodzenia’
Kapucyn ‘nosi kaptur na głowie jak zakonnik’
Klucha ‘jest gruba’
Kojot ‘ma twarz podobną do pyska kojota’
Królik ‘ma zęby podobne do tych u królika’
Kula ‘postura przypomina kulę’
Kulisty ‘jest gruba jak kulka’
Mapet ‘jest niski; postać z bajki; śmieszny go „Ulica Sezamkowa”’
Matrix ‘chodzi ubrany na czarno; postać filmowa’
Mop ‘fryzura przypomina mop’
Morsik ‘zawsze chodzi w koszulkach na krótki rękaw; nigdy nie jest mu zimno’
Murzyn ‘ze względu na ciemną karnację skóry’
Parówcze ‘gruba jak parówka’
Pingu ‘jest sztywny jak pingwin’
Pingwin ‘ubiera się na biało-czarno’
Pinka ‘pink – różowy; kolor chętnie noszonych ubrań’
Pirat ‘ślepy na jedno oko; nosi przesłonę na okularach’
Pućka ‘ma okrągłą twarz’
Pyśka ‘osoba mała, ładna’
Wieloryb ‘jest wielka i gruba’
Wiewiór ‘zęby podobne do tych u zwierzęcia’
Wieża ‘osoba wysoka’
Yeti ‘jest wielki; ma duże stopy’

- b) przezwiska utworzone poprzez przeniesienie nazwy na tle podobieństwa desygnatów pod względem charakteru, usposobienia, jakiegoś zajęcia lub wykonywanej czynności:

- Bizon* ‘sposób zachowywania się na zajęciach wychowania fizycznego’
Bosik ‘ma cechy przywódcze’

Buldożer ‘sposób zachowywania się na zajęciach W-F’
CB radio ‘ciągle nadaje; gaduła’
Cycu ‘głupi jak Waldemar Kiepski – postać z serialu „Świat według Kiepskich”’
Cygan ‘ciągle kłamie’
Dudek ‘jest głupi’
Gruzin ‘jest dziki’
Hans ‘osoba o poglądach antyżydowskich’
James ‘postać z filmu; naśladuje Bonda’
Kabel ‘donosicielka’
Kacper ‘postać z bajki; jest naiwny’
Lola ‘lubi starszych panów; Lolita – postać z książki’
Magik ‘jest pomysłowy; potrafi zrobić coś z niczego’
Mamut ‘jest głupi; upośledzony’
Mufasa ‘rządzi; postać z kreskówki „Król Lew”’
Oktawian ‘lubi się rządzić; uważa, że tylko on ma rację’
Pidżama ‘chodzi senna’
Przedłużacz ‘donosicielka’
Wiewiórka ‘osoba ograniczona intelektualnie’
Wulkan ‘osoba energiczna, pobudliwa’

- c) przezwiska utworzone poprzez metaforyczne przeniesienie w związku z upodobaniami lub nawykami:

Dudek ‘fan sportowca; nosi koszulkę z jego nazwiskiem’
Entry ‘fanatyk gier komputerowych’
Kot ‘często pije mleko’
Leon ‘ciągle ogląda filmy o zabijaniu; Leon Zawodowiec’
Messi ‘fanka sportowca’
Muzyk ‘gra na wielu instrumentach’
Norbi ‘podrywa dziewczyny; gra na instrumentach’
Pluto ‘kiedyś będzie tak dobra jak ona; nazwisko siatkarki’
Pokemon ‘chętnie ogląda kreskówki’
Pudelek ‘ulubiony portal plotkarski’
Pycia ‘gra w siatkówkę; nazwisko siatkarki’
Szczyrek ‘chętnie gra w piłkę; nosi taką koszulkę; nazwisko sportowca’

- d) przezwiska sytuacyjne:

Ćpun ‘zasnął na lekcji’

B. Nominacja metonimiczna – przezwiska motywowane nazwą pozostającą z nosicielem w uchwytnej zbieżności:

a) desygnat nazwy = wykonawca czynności – obiekt czynności:

– przezwiska od upodobań, nawyków:

Głogu ‘interesuje się zielarstwem, a w szczególności zastosowaniami głogu’

Guma ‘używana zabawka – guma rażąca prądem’

Gyros ‘ulubione danie’

Kipek ‘pali papierosy’

Minecraft ‘ulubiona gra komputerowa’

– przezwiska sytuacyjne:

Bula ‘ukradł bułkę’

Lody ‘często je lody’

Rubin ‘ma w domu radziecki telewizor’

Zapala ‘podpałił krzaki’

b) desygnat nazwy = podmiot mówiący – charakterystyczny wytwór procesu mówienia (ulubione słowa lub frazy, charakterystyczny sposób realizacji fonetycznej wyrazów):

Tolik ‘tak mówiła w dzieciństwie na traktor’

c) desygnat nazwy – charakterystyczny element ubioru:

Sandał ‘nosi skarpetki do sandałów’

5.2.3 Przezwiska wielomotywacyjne

Ciekawą grupę stanowią przezwiska, co do których uczniowie podali po dwie motywacje. Nie da się ich zakwalifikować do konkretnego typu nominacji.

Arab ‘ma ciemną skórę i ojca innej rasy’

Grubson ‘jest gruby i lubi się bić jak Tyson’

Rumunowski ‘ma ciemną karnację skóry; ojciec pochodzi z Rumunii’

Przezwiska *Arab* i *Rumunowski* są dowodem równoczesnego zastosowania nominacji bezpośredniej ze względu na motywację dotyczącą zależności i przy-

należności rodzinnych, a także nominacji pośredniej metaforycznej odwołującej się do cechy zewnętrznej – pigmentacji skóry. Natomiast nazwa *Grubson* powstała poprzez bezpośrednie określenie wyglądu zewnętrznego desygnatu przymiotnikiem *gruby* oraz w związku z metaforyczną zbieżnością pod względem cechy usposobienia z amerykańskim bokserem Mikiem Tysonem.

5.2.4. Przewiska o nieznannej motywacji

Analizowany zbiór obejmuje także jedną nazwę – *Bambol*, co której nie udało się uzyskać objaśnień od informatorów. Sam posiadacz przewiska także nie potrafił wyjaśnić jego motywacji.

5.2.5 Wnioski

Przedstawiona klasyfikacja semantyczna oraz zamieszczone w tabeli 2. zestawienie wykazują, że uczniowie jako podstawę do stworzenia przewiska wybierają najczęściej cechę zewnętrzną, fizyczną danej osoby nazywanej (np. wzrost, tusza, pigmentacja włosów i skóry, ułomność, zwracające uwagę charakterystyczne części ciała, sposób ubierania się). Ma to miejsce w przypadku aż 45,36% nazw¹⁴. Przewiska o tym typie motywacji są nadawane bezpośrednio lub częściej pośrednio za pomocą metafory. Młodzież bacznie obserwuje świat i na podstawie swoich spostrzeżeń buduje system wartości. Jeśli jakaś osoba swym wyglądem nie wpisuje się w przyjęte kanony normalności, natychmiast otrzymuje przewisko.

Dość liczną grupą, bo stanowiącą aż 24,74% zbioru analizowanych danych, są przewiska zawierające charakterystykę cech psychicznych nazywanej osoby (np. charakter, usposobienie)¹⁵. Nazwy tego typu są tworzone w więk-

14 Zaprezentowana przeze mnie klasyfikacja semantyczna nie ma szerokiego spektrum porównawczego, dzięki któremu można byłoby sformułować uwagi dotyczące osobliwości zgromadzonego repertuaru przewisk na tle wcześniejszych tendencji czy też w odniesieniu do tendencji ogólnopolskich. Wśród licznych prac, w których obiektem badań były przewiska uczniowskie, tylko publikacja Długosza z 1986 roku przedstawia dane statystyczne dotyczące sposobów tworzenia przez uczniów antroponimów. Autor obiektem swych badań uczynił nazwy tworzone przez uczniów z Kielecczyny. Choć opisywany przez Długosza materiał reprezentuje dane pochodzące ze znacznie większego zbioru (3067 przewisk) i dotyczy odległej perspektywy czasowej, to między jego spostrzeżeniami a wynikami moich badań można znaleźć pewne przyległości. Z badań Długosza wynika, że w 29,12% przypadków podstawą do stworzenia przewiska jest jakaś właściwość fizyczna. Natomiast w analizowanym przeze mnie zbiorze (bez wyłączenia z niego przewisk od imion i nazwisk) ma to miejsce znacznie rzadziej – w przypadku 16,73% nazw [zob. Długosz 1986: 17–59].

15 U Długosza [1986: 60–68] ten typ przewisk reprezentuje 16,82% nazw, natomiast w badanym przeze mnie zbiorze – 8,92%.

szości przypadków za pomocą nominacji pośredniej metaforycznej. Uczeń otrzymuje przezwisko, jeśli wyróżnia się z grupy jakąś charakterystyczną cechą, np. jest energiczny, głupi, władczy czy pomysłowy. Zgromadzony zbiór dowodzi, że przy tworzeniu nazwy osobniczej dostrzegane są przeważnie cechy nieakceptowane przez daną społeczność.

Motywacją do nadania uczniowi przezwiska czasami stają się także jego upodobania czy nawyki¹⁶. Na podstawie tej grupy antroponimów można wyciągnąć wnioski nie tylko na temat zainteresowań uczniów [Klasińska 2011] czy ich idoli, ale także badać wpływ kultury na kreowanie przezwisk [zob. Nowowiejski 2006]. Analizowany materiał przezwiskowy dowodzi, że ankietowana grupa gimnazjalistów najczęściej interesuje się sportem, muzyką, światem gier komputerowych czy kinematografią. Według Długosza przezwiska utworzone od upodobań czy nawyków są wyrazem krytycznego i analitycznego stosunku do wybieranych postaci czy wytworów kultury. Ponadto dowodzą wrażliwości moralnej oraz odzwierciedlają uczuciową stronę osobowości dziecka [Długosz 1986: 73].

W przypadku kaliskich gimnazjalistów dość rzadko podstawą do stworzenia przezwiska staje się jakaś sytuacja. W ten sposób powstało tylko 5,15% przezwisk¹⁷. Być może na frekwencję tego rodzaju antroponimów wpływa fakt, że desygnat otrzymuje nazwę pod wpływem jednorazowej, krótkotrwałej sytuacji. Jest ona na tyle ważna dla jej uczestników, że staje się przyczyną do stworzenia przezwiska. Poza grupą świadków wydarzenia motywacja przezwiska jest jednak nieczytelna.

Zgromadzony materiał onomastyczny zawiera również przezwiska powstałe poprzez nominację pośrednią metonimiczną. Desygnat nazwy otrzymuje przezwisko, które powstaje np. w związku z obiektem wykonywanej przez niego czynności (*Guma*, *Kipek*, *Minecraft*) lub dzięki charakterystycznemu sposobowi realizacji fonetycznej wyrazu (*Tolik*). Ten sposób tworzenia przezwisk dowodzi, że uczniowie doskonale znają swoich rówieśników i dlatego wybierają jako podstawę do nadania antroponimu taki element z rzeczywistości właściciela onimu (sytuację, nawyk, upodobanie), który precyzyjnie odzwierciedla znaczenie danej rzeczy dla nosiciela przezwiska. Nazwa owego przedmiotu staje się podstawą do stworzenia przezwiska. Zastosowana tutaj metonimia ułatwia komunikację i jest jednocześnie charakterystyką osoby nazywanej.

16 Ma to miejsce w przypadku 6,32% antroponimów. Wynik ten jest porównywalny do danych z publikacji Długosza [1986: 68–73] – 4,17%.

17 Odsetek w całym zbiorze w przypadku tej kategorii motywacji wynosi tylko 1,86%. Uczniowie z Kielecczyny znacznie częściej jako podstawę do stworzenia przezwiska wykorzystywali jakąś sytuację, bo miało to miejsce w przypadku aż 6,85% nazw.

Ponad połowa (52%) z przedstawionych wyżej przykładów ma znaczenie pejoratywne¹⁸ i dowodzi ogromnych pokładów ekspresji wpisanych w przezwisko¹⁹. Zaskakujący jest jednak fakt, że w większości przypadków właściciel przezwiska się z nim identyfikuje, nie wyraża sprzeciwu wobec otoczenia, które w ten sposób go nazywa²⁰. Na akceptację nawet prześmiewczych przezwisk (typu *Parówcze*, *Wieloryb*, *Buldożer*) wpływa zapewne fakt, że powstają one na podstawie metafory i dzięki temu nie wyrażają negatywnego ładunku emocjonalnego wprost. Być może brak protestu jest też skutkiem zubożenia. Przeprowadzone z uczniami rozmowy dowodzą, że pejoratywne przezwiska towarzyszą im od wielu lat i nie wzbudzają już negatywnych emocji.

6. Podsumowanie

Przezwise są utrwalonymi w wielowiekowej historii szkoły przejawami uczniowskiego humoru [zob. Ziółkowska-Sobecka 1999]. Analiza semantyczna i statystyczna używanych w środowisku szkolnym przezwisk pozwoliła na uchwycenie i odtworzenie mechanizmów towarzyszących powstawaniu przezwisk oraz na obserwację powiązań zachodzących między nazwą a desygnatem.

Badany materiał onomastyczny składa się wyłącznie z nazw jednowyrazowych. Jego analiza wykazuje z jednej strony różnorodność przezwisk szkolnych, a z drugiej dowodzi, że kaliscy gimnazjaliści – tworząc przezwiska – kierują się różnymi motywacjami. Na ogół najpopularniejsze są przezwiska utworzone od imion i nazwisk, choć równie często powstają także onimy utworzone od cech fizycznych desygnatu.

Zgromadzone nazwy antroponimiczne powstałe w wyniku potrzeby dokładniejszego oznaczenia członka danej społeczności są nie tylko odbiciem zasobu mentalnego słownika, ale także odzwierciedlają system wartości uczniów. Fakt, że ponad połowa członków społeczności szkolnej nosi przezwisko, dowodzi, jak ważny dla młodych ludzi jest nieoficjalny system nazewniczy.

18 Z badań Długosza [1986: 34] wynika, że ujemne zabarwienie emocjonalne miało aż 93% przezwisk. Być może obecnie uczniowie tworzą przezwiska, kierując się częściej chęcią zmanifestowania indywidualności niż pragnieniem ukazania własnej przewagi przez podkreślenie ujemnych cech osoby przezywanej.

19 Silne nacechowanie ekspresywne jest szczególnie widoczne w przypadku przezwisk motywowanych apelatywami zwierzęcymi. Więcej na ten temat pisze Uchwał [2012].

20 Wniosek ten wysuwam na podstawie badań własnych [por. s. 166].

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy (1993), *Styl potoczny* [hasło], w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, t. 2, red. Jerzy Bartmiński, Wiedza o Kulturze, Wrocław, s. 115–134.
- Biolik Maria (1983), *Przezviska i przydomki ludności wiejskiej (na przykładzie wsi Andrzejki w woj. łomżyńskim)*, „Onomastica”, s. 165–180.
- Biolik Maria (1997), *Przezviska nauczycieli i uczniów o przejrzystej motywacji semantycznej*, „Onomastica”, s. 195–210.
- Cieślíkowa Aleksandra (1992), *Rodzaje ekspresji w tworzeniu nazw osobowych*, „Polonica”, t. 15, s. 111–119.
- Cieślíkowa Aleksandra (1998), *Przezviska* [hasło], w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. Ewa Rzetelska-Feleszko, PAN, Kraków, s. 119–133.
- Czarnecka Katarzyna, Zgólkowa Halina (1991), *Słownik gwary uczniowskiej*, SAWW, Poznań.
- Długosz Kazimierz (1983), *Proszę pana, bo on się przeżywa, czyli o przezwiskach uczniów szkół podstawowych*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 25–37.
- Długosz Kazimierz (1986), *Przezviska uczniów z Kielecczyny*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Długosz Kazimierz (1988a), *Prymarne przezviska uczniów*, w: *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, red. Edward Homa, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 191–198.
- Długosz Kazimierz (1988b), *Wielozłonowe przezviska uczniowskie*, „Onomastica”, s. 155–168.
- Długosz Kazimierz (1997), „Europejskie” przezviska polskiej młodzieży, „Europa Regionalna”, t. 2, s. 243–268.
- Długosz Kazimierz, Kupiszewski Władysław (1972), *Analiza semantyczno-słotwórcza przezwisk ludowych*, „Prace Filologiczne”, t. 23, s. 51–61.
- Furgalska Agnieszka (1978), *Przezviska nauczycieli i uczniów*, „Prace Językoznawcze 4. Onomastica”, z. 1–2, s. 63–70.
- Gala Sławomir (1975), *Z zagadnień klasyfikacji antroponimów (na przykładzie przezwisk nauczycieli)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 21, s. 43–55.
- Gala Sławomir (1977), *O metodzie analizy słotwórczej antroponimów*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 23, s. 63–77.
- Gala Sławomir (1979), *Słotwórstwo nazwisk i przezwisk ludności byłego powiatu piotrkowskiego*, „Studia Językoznawcze”, t. 4, s. 43–87.
- Gala Sławomir (1983), *Kategorie semantyczne a odmiany stylistyczne w antroponimii*, „Onomastica”, s. 105–131.
- Gołębiowska Teresa (1971), *Antroponimia Orawy*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

- Grabias Stanisław (1993), *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty* [hasło], w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, t. 2, red. Jerzy Bartmiński, Wiedza o Kulturze, Wrocław, s. 223–241.
- Handke Kwiryna (1993), *Nazewnictwo jako narzędzie ekspresji*, w: *Onomastyka literacka*, red. Maria Biolik, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Olsztyn, s. 41–49.
- Janowski Andrzej, Stachyra Roman (1985), *Prestiż ucznia wśród rówieśników*, WSiP, Warszawa.
- Karaś Mieczysław (1976), *Imię, nazwisko, przezwisko = nazwa osobowa w polszczyźnie*, „Onomastica”, s. 19–40.
- Klasińska Barbara (2011), *Kształtowanie zainteresowań uczniów wyzwaniem współczesnej i przyszłej edukacji*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, nr 1, s. 141–151.
- Kosyl Czesław (1988), *Typy motywacyjne przezwisk ludowych*, w: *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, red. Edward Homa, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 191–198.
- Kosyl Czesław (1993), *Nazwy osobowe* [hasło], w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, t. 2, red. Jerzy Bartmiński, Wiedza o Kulturze, Wrocław, s. 423–437.
- Kułąkowska Małgorzata (1997), *Przezviska rzeszowskich harcerzy*, „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie. Seria Językoznawcza”, z. 4, s. 127–151.
- Kupiszewski Władysław (1988), *O przezwiskach szkolnych*, „Prace Filologiczne”, t. 34, s. 211–214.
- Łuc Izabela (2004), *Przezviskowe twory środowiskowe i ich zróżnicowanie motywacyjne*, „Onomastica”, s. 95–121.
- Michasiewiczowa Maria (1972), *O przezwiskach nauczycieli w żargonie uczniów rzeszowskich*, „Język Polski”, z. 2, s. 13–139.
- Mrózek Robert (2007), *Słownik motywacyjny antroponimów przezwiskowych socjolektu młodzieżowego*, PAN, Kraków.
- Myszka Agnieszka (2003), *Przezviska uczniów szkół podstawowych (na przykładzie szkół w Sędziszowie Małopolskim)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Językoznawstwo 1”, z. 8, s. 68–86.
- Myszka Agnieszka (2007), *Przezviska młodzieżowe – nowe struktury, nowe bazy semantyczne*, w: *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. Aleksandra Cieślakowa, Barbara Czopek-Kopciuch, Katarzyna Skowronek, PANDIT, Kraków, s. 267–279.
- Nowowiejski Bogusław (2006), *Inspiracje kulturowe we współczesnym nazewnictwie polskim*, w: *Onimizacja i apelatywizacja*, red. Zofia Abramowicz, Elżbieta Bogdanowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 309–316.

- Raubo Joanna, Raubo Hipolit (1973), *Psychologiczno-wychowawcze zagadnienia przezwisk w szkole*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 2, s. 12–15.
- Sękowska Elżbieta, red. (1996), *Świadomość językowa – kompetencja – dydaktyka: materiały ogólnopolskiej konferencji: „Z badań nad kompetencją i świadomością językową dzieci i młodzieży”*, Warszawa, 25–26 listopada 1994 r., Elipsa, Warszawa.
- Skubalanka Teresa (1973), *Ekspresywność języka a mowa*, w: *Poetyka i stylistyka słowiańska. Materiały Konferencji Komisji Poetyki i Stylistyki Słowiańskiej Międzynarodowej Komisji Słowistów*, red. Stefania Skwarczyńska, Ossolineum, Wrocław, s. 177–183.
- Skulina Tadeusz (1974), *Funkcje przezwiska w systemie antroponicznym*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, nr 13, s. 213–234.
- Stramek Bożena (2001), *Przezwiśka uczniów i nauczycieli stargardzkich szkół*, „Onomastica”, s. 279–290.
- Śnieżyński Marian (2003), *Przezwiśka nauczycieli*, Impuls, Kraków.
- Tomczak Lucyna (2001), *Antroponimy nieoficjalne w funkcji adresatywnej (na przykładzie środowiska młodzieżowego)*, „Kształcenie Językowe”, t. 2, s. 97–103.
- Uchwał Honorata (2012), *Apelatywy zwierzęce w przezwiskach szkolnych*, <http://balkanunited.wordpress.com>, [dostęp: 5 maja 2016 r.].
- Urbańczyk Stanisław, Kucala Marian, red. (1999), *Encyklopedia języka polskiego*, Ossolineum, Wrocław.
- Warchoń Stefan (1998), *Przezwiśka i przydomki w językach słowiańskich*, w: *Księga referatów VI Międzynarodowej Słowistycznej Konferencji Naukowej, Lublin 23–25 listopada 1995 roku*, cz. 1, red. Stefan Warchoń, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 7–10.
- Zgółkowska Halina (1994), *Grypsera w szkole. Przenikanie słownictwa środowisk przestępczych do żargonu uczniowskiego*, w: *Słowa służebne. Prace ofiarowane profesor Monice Gruchmanowej na 70-lecie Jej Urodzin*, red. Halina Zgółkowska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 41–47.
- Zgółkowska Halina (1999), *Język subkultur młodzieżowych*, w: *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. Walery Pisarek, Uniwersytet Jagielloński, Ośrodek Badań Prasoznawczych, Kraków, s. 253–260.
- Ziętkowiak Janina (1985), *Z zagadnień słownictwa gwary uczniowskiej*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 452–455.
- Ziółkowska-Sobecka Marta (1999), *Śmiech w szkole*, „Nowa Szkoła”, nr 1, s. 29–31.

Marta Lewicka

The student's nicknames one of secondary school in Kalisz (semantic analysis)

The article presents the semantic analysis of students' nicknames. The onomastic material has been taken from a sample survey conducted in one of secondary school in Kalisz at a school year 2013/2014. The material basis consists of 269 personal names. The anthroponyms formed on common names are analysed in detail in the article. The main aim of the study is to observe the connections between the nicknames and the common names which motivate them. The semantic analysis and the statistical analysis of school nicknames allow to notice and reconstruct the mechanisms which affect nicknames formation as well as to observe the connections between the name and the designatum.

KEYWORDS: nicknane; anthroponymy; secondary school; semantic analysis.

mgr Marta Lewicka – Zakład Lingwistyki Antropologicznej, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania naukowe: słowotwórstwo historyczne, onomastyka, semantyka językoznawcza, dydaktyka języka polskiego.